Ångdriven karusell?

Bilden å sid. 15 återger en karusell. Originalbilden är en litografi tecknad av C. C. Dahlberg. Å dess högra hörn läses: »Utförd vid F. H. Kockums Fabrik i Malmö af A. C. Bock». Att ett industriföretag på detta sätt gör reklam för sina tillverkningar på en originalbild torde vara mycket sällsynt. Förutom i en stockholmsskildring[1]) finnes denna bild återgiven i S:t Eriks årsbok 1912 där J. Flodmark skrivit om karusellen[2]). Han skriver här bl. a. »Juvelerare Carl Norberg ingaf 1847 till vederbörande myndighet ansökan om att i Humlegården få uppsätta en "karusellgunga", tillgänglig för allmänheten mot afgift. Karusellen fick sin plats nära invid västra alléns ändpunkt. Det var en på hög fotställning uppförd åttasidig, öppen träbyggnad, som med sitt af stolpar eller pelare i hörnen uppburna och med små pinglande klockor försedda tak närmast påminte om något slags kinesiskt tempel. Å de fyra kortsidorna gingo trappor upp till plattformen med själfva karusellapparaten, bestående af små vagnar på rullande hjul, jämte ett litet kvasijärnvägslokomotiv, af hvilket de föreställdes dragna, allt anbragt på ett fritt roterande plan. Inom ringen därinnanför voro några musikanter placerade, hvilka med sina blåsinstrument bjödo till att öfverrösta vagnarnas hjulskrammel. De senares rörelse åstadkoms i början af ett par under golfvet gående hästar, sedermera ersatta med en ångmaskin.»

Det är ju ägnat att förvåna, att hästar användes, då meningen bl. a. torde ha varit att visa just ångkraftens användning. Ångvagnar hade funnits en längre tid utomlands och här i landet hade Samuel Owen redan 1820 en sådan halvfärdig[3]). Ett 20-tal år därefter annonserade en huvudstadstidning om en »liten Ång-Omnibus eller Ångvagn på vanlig väg», vilken förevisades mot avgift, hela 12 sk. b:co hos Konditor Davidsson på Drottninggatan. En annan tidning förtäljer om en smed i Nyköping, som »förfärdigadt en ångvagn, efter egen idé och egna ritningar». Man finner av detta att ångvagnsproblemet var högst aktuellt.

Att den här återgivna bilden verkligen föreställer Humlegårdskarusellen, torde dock icke vara helt säkert. Detta framgår av ett brev[4]) från Fabrikör F. H. Kockum till Konditor W. Davidsson av den 9. juni 1845. Det lyder: »... men som jag först måste invänta hur det aflopp med min tidigare ingifven ansökan hindrades jag därifrån tills nu, då man medgaf, att Carosellen fick på Djurgården uppsättas, kunde jag i det fallet ej ändra mig, och den person, som blifvit uppsänd att ha uppsigt öfver pjesen uppger äfven att platsen i Tit:s local är för inskränkt därest ej Träd skulle borttagas. Skulle Tit: längre fram finna uträkning med att emottaga eller uppsätta en dylik eller mindre så kunde wi säkert komma öfverens.»

Det är tydligt att åtminstone en av Kockum i Malmö tillverkad karusell blev uppsatt på Djurgården. Detta utesluter dock icke, att firman även kunde ha till-

[1]) Lundin, Cl. o. Strindberg, A., Gamla Stockholm, 1912. På sid. 104 finnes ett av W. Meyer utfört träsnitt av karusellen. Efter litografien.

[2]) Flodmark, J., Ströftåg på Ladugårdslandet. I Samfundet S:t Eriks årsbok 1912.

[3]) Jernkontorets Annaler, årg. 1820.

[4]) Direktör F. H. Kockum i Malmö har välvilligt tillställt museet en avskrift av detta brev. Några ritningar eller andra handlingar finnas icke bevarade.

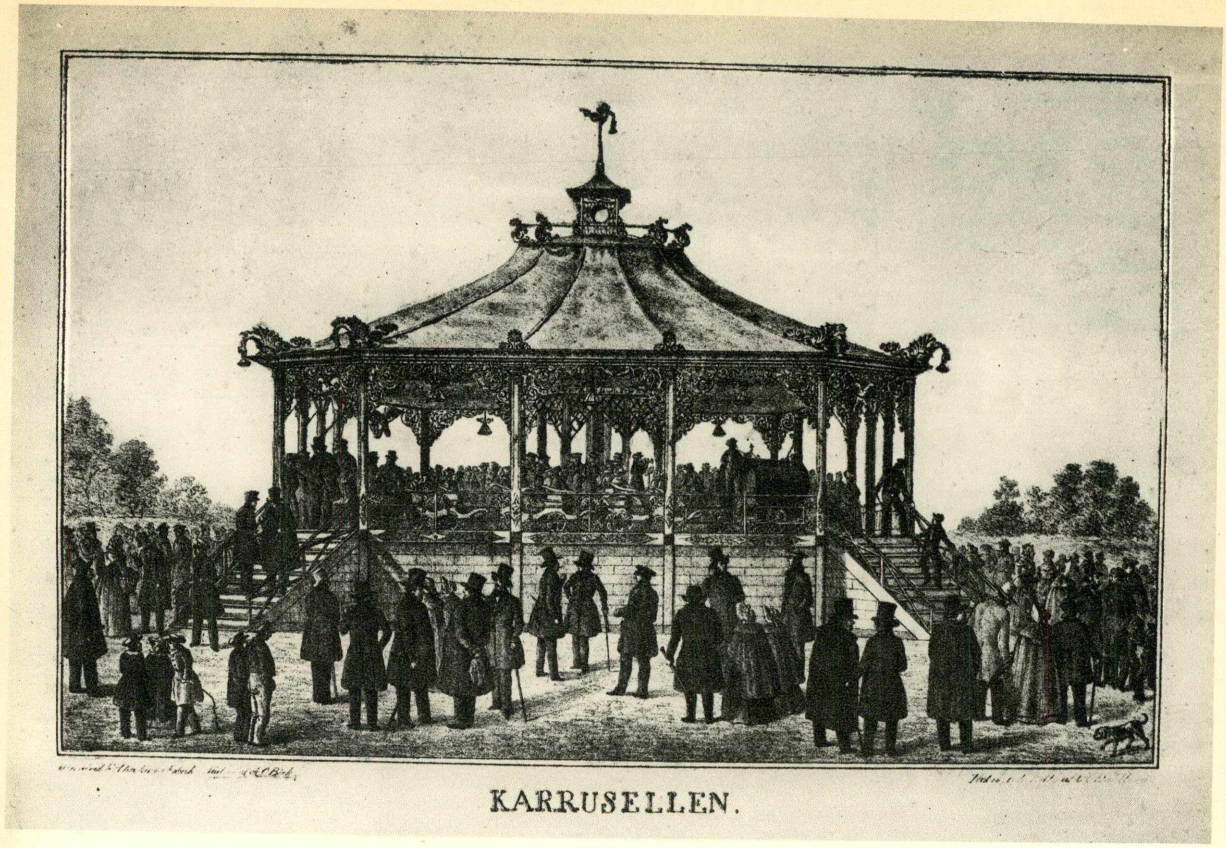
verkat karusellen i Humlegården. Av intresse vore att utreda hur härmed förhåller sig. Någon ansökan från Juvelerare Carl Norberg att uppsätta karusell har icke återfunnits. Karusellerna i Humlegården och Friesens Park voro av annonser i dagspressen att döma i gång ungefär samtidigt, framförallt lördagar, sön- och helgdagar. Den förra hade dock på hösten 1847 ett litet övertag över sin mera avsides liggande kollega genom att meddela »Obs! Carusellen blifwer eklärerad på afton».

I Tekniska Museets arkiv finnes ett urklipp, hämtat ur Gefleborgs Läns Tidning för den 14. aug. 1847, så lydande: »Carousell. För dem, hvilka å Kongl. Humlegården i Stockholm ej varit i tillfälle bese den derstädes nybyggde Carousell, förtjenstfullt construerad, sålunda, att en ångvagn drager 10 andra vagnar och 4 personer i hvarje vagn, finnes den verkliga modellen till ofvannämnde Carousell att bese å Landstället Carlsberg utom Södra Tullen, mot afgift af 4 sk. B:co person.» Carlsberg var en vid denna tid mycket besökt restaurang. Om den »verkliga modellen» var i egentlig mening en modell, eller om den hade samma dimensioner som karusellen i Humlegården är ovisst, men eftersom i annonsen ej någon åkning med karusellen utlovades, rörde det sig i detta fall troligtvis endast om en skalmodell. Av intresse vore om museet kunde erhålla anvisning vart denna modell tagit vägen. Mekanisk karusell förekommer i Humlegården första gången år 1842. Det var en kringresande utlänning, en tysk, vid namn Haschert, som införde denna nymodighet. En första annons infördes den 6. september. Om den däri omnämnda »ångvagn carousellens» konstruktion, tillverkningsort och utseende, är intet närmare bekant. Efter annonsen att döma torde det emellertid gått så till, att ett lokomotiv drog ett antal passagerarevagnar efter sig. Det var dock endast en kort tid stockholmarna fingo njuta av åkningen i Humlegården, redan den 1. oktober samma år upphörde tidningsannonseringen och därmed var det första karusellspektaklet slut. De närmast följande åren fanns icke någon karusell uppställd i Humlegården, men det fanns i Stockholm på 1840-talet flera karuseller, bl. a. den i Friesens Park på Djurgården.

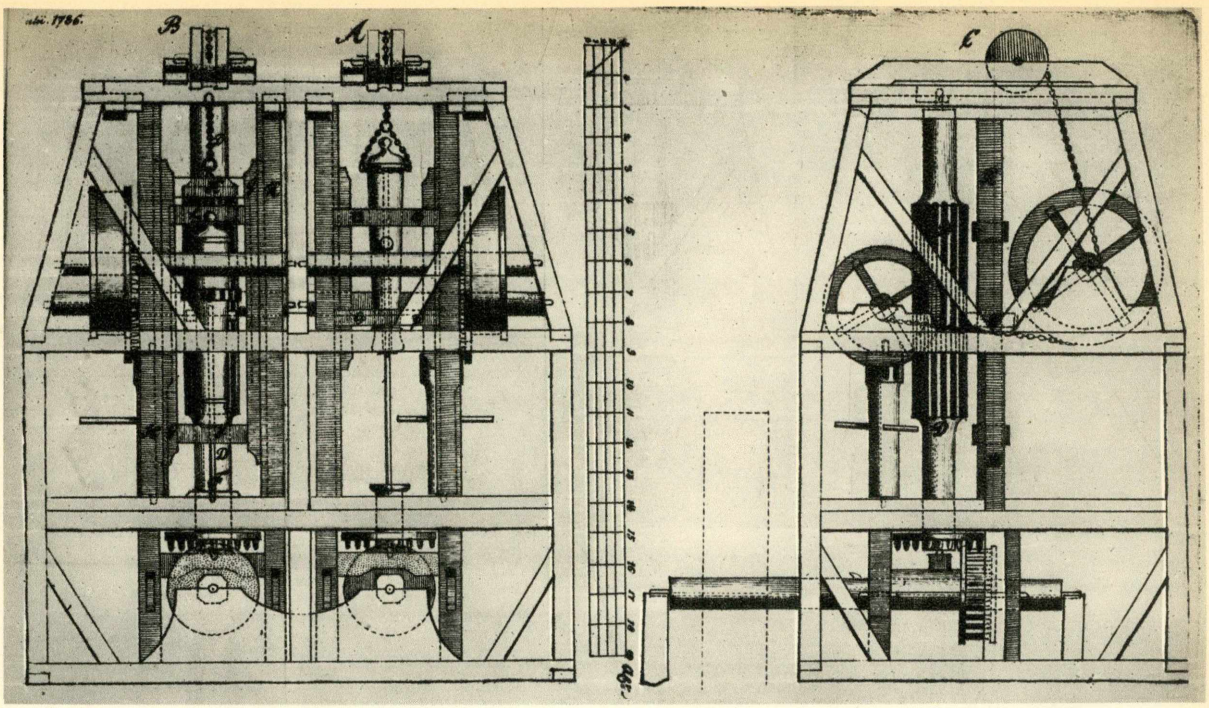
I början av år 1847 ingav en f. d. guldarbetare E. Hindström en ansökan att i Humlegården få uppföra en karusell. Denna ansökan blev beviljad, vilket framgår av en notis i Stockholms Dagblad den 26. april samma år. »K. Humlegården. Den stora karusellen der är nu nära färdig, och kommer utom den att byggas en större slänggunga, i form af en båt.» Den 7. maj var karusellen tillgänglig för allmänheten mot en avgift av 4 sk. b:co vilken upptogs under åkturen. I karusellens mitt spelade en mässingsorkester.

De ångdrivna karusellerna voro i viss mån föregångare till järnvägarna och utgöra ett av många exempel på att en ny betydelsefull uppfinning ofta börjar som en nöjesparksattraktion. Telefonen, grammofonen, radion och elektriska ljuset äro ävenledes exempel på detta.

Tore Andersson.

»Ångvagncarousell» tillverkad vid F. H. Kockums Fabrik i Malmö. — Litografi utförd av C. C. Dahlberg, 1840-talet. Originalet tillhör Kungl. Biblioteket.

Vertikal kanonborrningsmaskin. — Överst kopparstick i K. Patriotiska Sällskapets Hushållningsjournal, 1786. Därunder den omkring år 1780 förfärdigade modellen, nu i Tekniska Museets samlingar.

